

İstanbulun Zabtından sonra türklerde tıbbî tekâmüle bir bakış

Dr. A. SÜHEYL ÜNVER
Tib Tarihi Enst'tüsü Direktörü

İstanbul Türkler tarafından zaptolunmadan evvel Selçuklulardan bize devrolan hastahaneler ve buralardan yetişen hekimler ve hastahanelerle kütüphaneleri ve hekimlerin hususî kütüphanelerini zenginleştiren tıbbî eserleri mühim bir yekûna baliğ olur. Hekimler zamanlarının icabları neyi iktiza ediyorsa ona uyarak çalışmışlardır. Onların gösterdikleri lüzum üzerine yaptırdıkları sıhhi müesseseler ve içtimâî muavenet yurtları, terceme ve telifte âmil oldukları eserler zamanlarında Şarkta hem muasır oldukları milletlere nazaran hiç de geri kalmadıklarını gösterir.

Bizde İstanbul fethine gelinceye kadar Anadolu'da hastahaneler mükemmelen vazifelerini yapıyorlardı. Buralardan hekim yetişiyor ve yurdun en mühim yerlerine dağıyorlar veyahud davet olunuyorlardı. Selçuklular devrinden kalan tıbbî eserler arabça ve farsçaya vâkıf hekimlerimiz elinde dolaşmıştır. Halkın da an'anelere müstenid maddî ve ruhi tedavilerde başvurduğu vasıtalar noksanlıdır. İlaçların çoğu ve mühimleri hariçden geliyor. Lâkin memleketteki nebatlar vesair maddelerin de tedavide tesir tarzları malûm ve bunlar da kolayca umumî ve hususî vasıtalarla tedarik olunabiliyor. Hekimler Anadolu'da memleket haricinde meselâ Mısırdaki, Suriyede ve başka Şark illerinde tahsilde bulunabiliyorlar.

İşte bu ihmale şayan olmayan tıbbî varlık İstanbulun zaptına kadar bu şekilde devam etmiştir.

Şimdi burada İstanbulun Türkler tarafından zaptından sonra buna ilâve olunmuş cihetler nedir? Onu burada, şu kısa mukaddimeyi yazdıktan sonra tebarüz ettireceğiz. Görülecektir ki bu devir Türklerin ilim tarihinde en mühim bir merhaledir (1).

İstanbulu Türkler yeni baştan süslemeye başladılar. Karşılarında kalabilenlerden muhafazası icab eden birçok harab veya kısmen mamur Bizans âbidelerini yüksek bir sanat duygusile muhafaza etmeği ihmal etmediler. İşe yarar bir Bizans eserini yıkmadılar. İşe yaramıyanların ve mevcut olmayan binaların yerlerinden istifade ettiler. Fakat Bizans sanatı denilen tarzı kendi millî varlıklarına karıştırmadılar. Çünkü Anadolu'dan millî bir mimarî ve sanat getirdiler. İstanbul az bir zamanda birçok mamureleriyle bir Türk şehri halini aldı ve halkın yeni efsaneleri bunun taşını ve toprağını bile pek çabuk Türkleştirdi. Bu devirde İstanbul'da yükselen binaları ve yerlerini Fatih'in tanzim ettirdiği vakıf bize gösteriyor. İşte bir hekim bu yükselen binalar arasında *Fatih Külliyesi* (Üniversite) içinde büyük bir binada toplanan *Darüşşifayı* yanındaki bahçenin yanında imareti onun Darüzzıyafesi olan misafirlerle zayıfların kalabildikleri tabhanesini ve ayrıca *misafirhanesini* bu Üniversiteye dahil hamamla beraber müteaddit hamamları, Şehzadebaşı'daki Darülaceze mahiyetinde *Kalenderler yurdu*nu İstanbulun fethinden sonra sıhhi ve içtimâî vaziyetin icabı yapılan bu binaları tafahürle seyreder.

İstanbulun muhtelif zamanlarda görüp geçirdiği âfetler dolayısıyla bu kuşbakışı ile gördüğümüz bu binaların pek azı kalmış, bir kısmının yerleri de tayin edilemez bir hale gelmiştir.

İstanbul yalnız binalar ile değil, halkı itibarile de pek çabuk Türkleşmiş ve geldikleri yerlerden getirdikleri isimleri İstanbul mahallelerine de koymuşlardır. Bu meyanda arzusu ile veyahud davetle gelen birçok hekimler

la fin du moyen - âge. Archeion Fasc 4, P. 347 - 365. 1937. Bu makale Fatih zamanında Türklerde ilim seviyesini gösterir mühim bir tetkiktir.

(1) Abdülhak Adnan, *La science chez les turcs ottomans du commencement jusqu'à*

de vardır. Bunların bir kısmı tarihe geçmiş, bir kısmı malûm değildir. Bu hekimlerin bir kısmını İstanbul'da Fatih Darüşşifasında çalışmışlardır ve hekimliğin noksan olan ihtiyaçları, diğer âlimlere sorulduğu gibi sorulmuştur. Onların terceme ve istinsahını arzu ettikleri eserler de arzuları veçhile temin edilmıştır ki İstanbul kütüphanelerinde bilhassa bu noktadan tıp kitapları diğer ilmî eserler gibi mühim bir yekûn tutar.

İstanbulda bu tıbbî müdevvenat dolayısıyla tam bir yenilik buluyoruz. Eskiden Türk illerinde mevcut olan sıhhî ve içtimâî muavenet müesseselerinin benzerleri İstanbulun o zamanki ihtiyacını tatmin eder bir halde yapılmıştır. Hekimler de bu arzularının tatmin edildiği bu yeni şehirde bunlardan çalışma hızlarını arttırmışlardır. O halde biz o devrin tıbbî tekâmülünde şu üç noktayı biraz daha etraflıca tetkik edelim:

1 — Sıhhî ve içtimâî muavenet müesseseleri

2 — Hekimler

3 — Tıbbî Eserler.

1 — Sıhhî ve İçtimâî Muavenet Müesseseleri :

İstanbulun 857 (1453) de zaptından sonra Fatih Mimar Başî Ayazağa'ya bir külliye (Üniversite) mahallesi haline koyduğu Fatih'in ortasında elyevm mevcut camiden biraz ufak, iki minareli, İstanbulun zaptından evvelki Anadolu Osmanlı Türkü eserlerine uygun bir cami ve etrafına 8 büyük ve 8 küçük medresesi, imareti, hastahanesi, tabhanesi, darüzziyafesi, hamamı ve misafirhanesi, kütüphanesi vesair müstemilâtile cesim ağaçlarla örtülmüş büyük külliye (Üniversite) yaptırmıştır (2). Ve bu Üniversitenin hocalarını da bu mahallenin etrafında oturmağa teşvik eyler. Oraya bir can verilmiştir, ve burası şehir içinde küçük bir şehir halini almıştır. İşte bu cami; bu külliyenin diğer medreselerindeki ufak dershanelerden maada büyük derslere ve yerli ve haricîten gelen âlimlerin verecekleri konferanslara ve bu ders saatleri haricinde beş vakitte cami olarak kullanılmak üzere büyük bir dershanesidir. Bu külliye (Üniversite) ye mülhak olan darüşşifa 875 (1470) de tamam olmuştur. Fatih Üniversitesi-

tesinde biz ayrıca bir Tıp medresesi buluyoruz. Fakat diğer medreseler gibi talebe her hangi şubeyi takib ederse etsin muayyen bir odada oturmuş ve ihtisas şubesi nerede ise orada çalışmıştır. Fatih Darüşşifasında hekim yetişir. Bunlar talebeliklerinde pansiyon halinde bu medreselerde münasib odaları işgal etmişlerdir. O halde bu Fatih külliyesinin Darüşşifası da hekim yetiştiren bir Darüttıbbıdır.

Fatih Darüşşifası yeri elyevm İmaretin tabhane medresesinin mukabilindeki türbenin sağına tesadüf eder büyük bir sahayı kaplar. Camiin cenubu şarkisine ve Destereçiler çarşısına tesadüf eder. Fatih Külliyesinin bu eski halini gösteren binalar meyanında yerini bildiğimizden Darüşşifanın binaları hakkında tenevvür edebiliyoruz. Muhakkak büyük bir binadır ve tarzı mimarîsi de mukabilindeki tabhane medresesine uygundur. Zira camiin kible tarafında sağ ve solda iki yeri işgal eden bu iki binanın umumî mimarî âhengi bozma için birbirine mütenazır olması icab eder. Netekim diğer büyüklü ve küçüklü onaltı medresenin de sağda ve solda kalanlarında mimarî bir tenazur vardır. Bu Darüşşifanın umumî plânı hakkında bu ufak benzeyiş ihtimalinden başka birşey söyleyemeyeceğiz. Yalnız Darüşşifa Mescidi diye bu darüşşifanın bahçesi ortasında olması kuvvetle melhuz mescidin Fatih zamanından kalma binası resmini Paspasî yapmıştır. Kible tarafının bu camile hem muasır Davutpaşa camiin kible tarafa de benzerliği vardır. Bu camiin elyevm plânda çizgi ile işaret olunan darüşşifa yeri ortasında bir parça duvarı ve keza biraz ileride asıl darüşşifanın kalın duvarlarından bir parça yolun kaldırmı kenarında ve bir yıkımın bahçesinde görülmektedir (3). Bu binada diğer hastahanelerde olduğu gibi medrese tarzındadır. Plândaki yerine göre bin metre murabba kadar bir sahayı işgal eder. O hal-

(3) Hadikatül-cevami sahibi Hafız bin İsmail Ayvansarayî (vefatı 1201 (1876) Bura-ya darüşşifa mescidi der (cild 1, S. 108 ve 115). darüşşifa derununda müstakil bir mesciddir. Hidemati lâzimesinin vezâifi muayyenesi yine kendi vakfından verilegelmiştir. demekle beraber cami yakınında demirciler mescidinden bahsediyor. Bunun da banisi Fatih'in Cerrah başısı Ali efendidir. Müruru eyyam ile harap olup yerinde demirciler iskân ederek nice zaman na malum kalmış iken 1176 (1762) Rebîyül'evvelinde mütevellisi tarafından ya-

(2) Dr. A. Süheyl, Fatih Darüşşifası 875 (1470). Hôpital Mehmed Fatih İstanbul 1932.

de etrafı da tarihî resimlerle görüleceği veçhile duvarla mestur muazzam bir eserdir. Evliya Çelebinin zikrettiği 70 höcreli ve 80 kubbeli bir darüşşifa, mescidi vesair kısımlarile ancak bu kadar sahaya sığar. 1557 - 1561 seneleri arasında İstanbul'da bulunan Melhiore Loris şehrin umumî manzarası meyanında tersim ettiği *Fatih Camiinin* cenubu şarkisinde *darüşşifa* kubbeleri görülmektedir (4).

Evliya Çelebi Fatih Kadımlar ve gayri müslimler için de başka bir köşede timarhane yaptırmıştır. demektedir. Fakat gerek Fatih vakfiyesinde ve gerek başka yerlerde henüz bunu tevsik edecek mahiyette bir kayda tesadüf olunmamıştır.

Evliya Çelebi (cild 1) *darüşşifa* hakkında (70 höcre ve 80 kubbelidir. 200 hizmetçisi vardır. Dersiâm ve hekim başısı vardır. Ayinde ve rüvendegândun bir adam hasta olsa bimarhaneye götürüp ona hizmet ederler. Münasip edviye ile tedavi ederler. Diba ve şib ve zerbâf harir came hâbları vardır. Her gün iki defa hastalara günâgün etimei nefise bezlolunur. Evkaftı o derece kavidir ki vakıfnamesinde (eğer mutbakda keklik ve tıraç ve sülin kuşlarının eti bulunmazsa bül-bül, serçe ve kebuter pişip hastalara bezlo-

pılmışdır demektedir. *Hadikatül'cevami* göre bu darüşşifa mescidi ile demirciler mescidi ayrıdır. Paspadı tarafından İstanbul'a dair eserinde bu Darüşşifa ve camii ve müstemilâtı *Lips Manastırı* yerinde gösteriliyor. Bu Manastırın yeri hâlen bilinmiyor. Mehmed ziya *İstanbul ve Boğaziçi* cild 1. S. 37-39. Demirciler camii Fatih binası olan *Timarhane mescidi* itibar eder. Lâkin civar halk bunu *Demirciler camii* diye bilmez. Paspadı darüşşifa mescidinden ayrı Demirciler mescidini bulamadığından görüp de yaptığı kısımlar Darüşşifa mescididir. Mahmud II. Demirciler esnafını bulaya naklettiğinden darüşşifa mescidine de Demirciler mescidi denilmiş ve aynı mescidi Paspadı *Darüşşifa mescidi* olarak resmetmiştir.

(4) Ağaoğlu Mehmed - *Fatih camiinin şekli aslisi ve Türk Sanatı mimarisindeki mevki, Hayat mecmuası* cild 2 No. 45 1927. Bu makale yalnız mahdud menabie göre yazılmışdır. Ebu Bekir Behramüddimişki'nin *Atlası Mayer termesinde* caminin mühim ve mufassal tavsifi vardır. Aynı zamanda Türk menabiiinde bu caminin müteaddit resimleri ve keza Parisde *Bibliotek Nasyonal'de* Estampe dairesinde bu makalede mevcut olmayan resimler nazara çarpmaktadır. Başlayan bu tetkikin yeni membalara göre tamamlanmasını temenni ederiz.

İuna) diye yazılıdır. Hastalara divanelere defî cünun için mutriban ve hanendegân tayin edilmiştir diye ayrıca bir kaydı vardır. Evliya Çelebinin hekim başısından maada dersiâmın mevcut olduğunu bildirmesi şayanı kayıddır. Fatih külliyesinde yüksek tahsili ikmâl edip ihtisas için tıp tahsiline başlayan talebeye darüşşifada tatbikatı tıbbiyeye dair nazari ve belki ameli dersler verecek ve bunları hastahane de sevk ve idare edecek bir zattır. Bu suretle Fatih darüşşifasını bu Fatih külliyesinin de yalnız hasta yatırılacak bir yer değil, aynı zamanda hekim yetiştirecek bir müessese ve klinik olduğunu ve Evliya Çelebinin yaşadığı XVII inci asırda bile aynı usulün carî olduğu görülüyor.

Evliya Çelebi *Seyahatnamesinde* Fatih Camiinin şimâl ve cenubundaki medreseleri tarif ettikten sonra da: bu medreselerin canibi şarkisinde yol aşırı, merza, fukara, miskinler için bir darüşşifa yaptı. Onda olan üstadıkâmil ve hâzik hükema ehliderde deva edip elbette ifakat bulur, bir asitanei cihan bahşdir.) der.

Darüşşifadan başka bir yerde bahsettiği halde burada tekrar zikredilmiştir. Evliya Çelebi bu hastahane hakkında bize hakikaten kıymetli malûmat vermiş ve İstanbul fethinden sonra açılan bu hastahanenin iki asır sonra bile aynı vakıf hükümlerine göre vazifesine devam ettiğini işaret etmiştir. Şimdi Fatih Darüşşifası vakfiyesini Fatih'in umumî arabça vakfiyesinin bilâhara türkçeye terceme edilen vakfiyesinden tetkik edelim (5).

Hastahane kadrosu budur :

	Günde
2 Tabib (biri sertabib) beherine	20 akçe
1 Kehhal (göz mütehassısı)	8
1 Cerrah (İmarette yemek yiyenler arasında 3 adet görülüyor)	8
1 Eczacı	6
1 Emin	4
1 Vekilharç	4
1 Emîni mahzen	4
2 Aşçı beherine	3
1 Kapıcı	3
2 Hastabakıcı beherine	2
1 Temizleyici (Manünnukuş)	

(5) Dr. A. Süheyl, *Fatih Darüşşifası*, 875 (1470). Hospital Mehmed Fatih, İstanbul 1932.

Muhtasar vakfiyede Fatih Darüşşifası kadrosuna aid kayıtlar budur :

Kadro		Günde	
2 Tabib	beherine	20 şer akça	(birisine reisi etibba deniyor)
1 Kilerci		4 »	
1 Vekilharç		4 »	
1 Kehhal		8 »	
1 Cerrah		8 »	(İmaretten yemek yiyen üç cerrah gösteriliyor)
1 Tabbahı eşribe		6 »	(İmaretten yemek yiyenler meyhanında şerbetçi diye kayıtlı)
1 Hâfız eşribe		4 »	
1 Bevvab		3 »	(İmaretten yemek yiyenler meyhanında hapıcı denmiş)
2 Aşçı	»	3 »	(Hastalara aid yemek ayrı pişiyor. İmaretten hastalara yemek verildiğine göre kayıt yoktur)
2 Cameşuy	»	3 »	
1 Duvarı nakışları men'eden		2	
1 Şeyh		20	(Dahiliye müdürü makamındadır)

Şimdi bunların vazifesini ve vakıfname-nin şartlarını tetkik edelim:

Darüşşifa'da tecrübeli ve hâzık, hastaların ahvali nabzına vâkıf, ilmi teşrihi bihakkin bilir, fenni tıp ve kanunu şifada cidden faik tecrübeli iki tabib olacak. Bunlar her gün iki defa hastaları dolaşacak ve onları dikkatle ve kütübü tıbbiyede okudukları münasib ilâçlarla tedavi ederek uhdelerine verilmiş vazifeleri tamamen yapacaklar ve bu hizmetlerine mukabil vakıftan her birine 20 akça verilecektir. Hâzık bir göz mütehassısına günde 8 akça verilecek, bu zat göz hastalıklarının teşhisi ve tedavisile meşgul olacaktır. Bir zat ta *darüşşifa*nın emini olacak, bu da hastaların mühtağ olduğu içecek ve yiyecekleri tedarik ve bunları kilerde hıfz ederek lüzumu halinde çıkaracaktır. Diğer bir mutemed adam da vekilharçtır. Bu da hastane levazımını satın alarak emine teslim edecek ve hastalar hizmetini her umurundan akdem bilecektir. Vazifeleri günde 4 akçadır. 8 akça yevmiye ile üstad bir cerrah tayin olunmuştur. Bu mütehassıs ta lâzımgelen tedavileri yapacaktır. Tabibler, Kehhal ve Cerrah ancak mühtağ olanlar için evkafça tedarik olunan ilâçları ancak *darüşşifaya* berayi tedavi gelmiş hastalara hasrederek *darüşşifa* hari-cindekilere ilâç göndermiyecektir. Tecrübeli bir zat ta şurublar, macunlar, haplar, müshiller gibi ilâçları ihzar edecek ve bunları em-

rolunan yerlere verecek ve buna mukabil günde altı akça alacaktır.

Ayrıca tayin olunan emini mahzen günde 4 akça alacak ve hastahane mahzenine konulan deva ve şurubları vesaire levazım ve cezayi muhafaza ederek her gün bu mahzeni vakfın nazırı ve *darüşşifa* veyahud kaymakamı huzurunda açıp tabibin emri ile hastalara olan şurub ve devaları taksim ve tayin ve tabib muktezası ile hasta bakıcılara teslim edecek ve mahzeni kapayacak ve hazırun da mühürliyecektir. İki aşçı her gün tabib nezareti altında merhamete lâyük ve muhtelif hastalıklardan zayıf ve meyus düşen hastalara hayat vermek için pişirdiği yemekleri hastanın yanına götürecektir ve hastaları tatlı dillerile tatyib edeceklerdir. Vazifeleri üçer akçadır.

*Darüşşifa*nın kapıcısı vaktü zamanı ile kapıyı açıp kapayacak ve hariçten kimsenin hasta yanına duhulüne ve hattâ orada gecelemesine müsaade etmiyecektir. Vazifesi günde üç akçadır. İşini becerir ve yorulmak nedir bilmez ve hastalara hizmetten yüksünmez iyi kalbli iki hastabakıcı da hastaların hizmetine bakacak, tatlı dil ve güler yüz bekleyen hastaların gıda ve şurublarını hazırlayacak ve her vesile ile hatırlarını soracaktır. Yataklarını düzeltecek, elbiselerini temizliyecek, helâlara bakacaklar ve buna mukabil yevmiye üç akça alacaklar ve diğer hademenin

vazifelerini tanzim edeceklerdir. Duvarların telvisine mani' olacak ve bu hizmetle duvarları kirletmesinler diye dolaşacak bir şahıs da günde iki akça alacak, vazifesi icabı aynı hizmeti medreseler ve tetümmelerine, darü-talim ve imarete kadar görecektir.

Bu vakfiye pek mühimdir. Hastahane de iki hekim var, biri başhekimdir. Hastahane ye her çeşid hasta kabul olunmuştur. Yani umumî hizmetlere mahsus hastahanedir. Delilere mahsus değildir. Tabibler, Cerrahlar ve Kehhallerin bulunması bunu gösterir. Delilere ve onların muhafaza ve tedavilerine dair vakfiyede bir kayda tesalüf olunmamıştır. Etibbaya verilen ücret bugünkü rayiçe hesab olunursa az değildir. Ayrıca imaretten istihkaklarını almışlardır. Haftada bir gün vakfın nazırı, hekim (başhekim olacak) ve kâtip darüşşifada toplanıp İstanbulda evinde hasta olup ilâç almağa kudreti olmayan ve nezdine hekim çağırmaktan âciz ve kasir müslümanlar tarafından gelip müracaat edenlerin de istedikleri driğ olunmıyacaktır.

Hekimler darüşşifaya yatan hastalar gibi oraya ayaktan tedaviye müracaat eden fakirlere poliklinik yaparak bakmışlardır. İcab eden fakirlere ilâç vermeğe de salâhiyettedirler. Yalnız hariçte gördükleri hastalara ilâç gönderemiyceklerdir. İlâçların tertib ve imalinden daima hekim mesuldür. Bu hastahanelerin teşkilâtı da bugünkü ihtiyaçların aynı teşkilâta çok uyar. İlâçları bir mahzen de dikkatle muhafaza etmişlerdir. Aşçılar hastaların yemeklerini pişirmeğe itina gösterecekler ve bunları hastalara verirken her hususta hastaları tatıyıp edeceklerdir. Kapıcı hariçten içeriye yabancı bir adam sokmadığı gibi orada kalmasına da müsaade vermiyor.

Darüşşifa hademesinin vazifeleri her gün 100 akçadan eksik veya fazla olmayacaktır. Bir başhekim de dahil olmak üzere kadroya dahil olan bütün zevat vakıfça tahsis olunan para her gün için 200 akçadır. Muhtasar vakfiyede buna ölenlerin tehliz ve tekfini dahildir. Bu da bize gösterir ki hastahane her vakit için hastalarla doludur.

Darüşşifada ölenlerin metrukâtı veresesi veriliyor. Veresesi olmayanların eşyası satılarak darüşşifaya bırakılır. Ölülerin tehlizi için günde 5 akça ayrıca tahsisat vardır. Kısa vakfiyede darüşşifada ölenlerin levazımı

na günde 5 akça konduğu musarrahtır. Hastahane idaresi için hiç bir masraftan çekinilmemiş ve herşey bol hesab edilmiştir.

Fatih imareti Fatih Üniversitesinde mühim bir mevki alır. Ayrıca neşrettiğim kısa Fatih vakfiyesinde imaret vezaifi tebarüz ettirilmiştir. Burası yalnız fakirlerin yemek yediği bir yer değildir. *Fatih Üniversitesinde* çalışan ve kadroya dahil bilcümle insanların, âlimlerin, talebenin ve misafirlerin yemek yedikleri, zayıfların günlerce kalıp yemek yediği misafirlerin kaldıkları bir yerdir. Bu istihkaklardan artanlar fıkara ve verilmiştir.

Bir defa Fatih Darüşşifasında olanların hepsi buradan şu suretle istihkaklarını almışlardır:

— Darüşşifa hademesinden reisül'etibbaya ve aşağı yanında oturan tabibe birer aş verile

— Ve darüşşifa imamına ve müezzinine ve kâtibine ve kilercisine ve vekilharcına birer aş verile

— Ve iki nefer kehhala ve üç nefer cerraha ve iki nefer şerbetçiye birer aş verile

— Ve iki nefer edviye dögenlere ve iki nefer cameşuya ve dört nefer kayyuma ve dört nefer ibrikçiye birer aş verile

— Ve iki aşçıya ve çanakçıya ve noktacıya birer aş verile

— Ve darüşşifada olan iki balahanelerde birer tabib şakirdi olup danışmend aş gibi birer aş verile ,

— Ve bu zikrolunan hademeden gerek imaret hademesinden ve gerek darüşşifa hademesinden olsun birer aş mutasarrıf ola

Muhtasar vakfiyede darüşşifa kadrosunda olmayıp ta imaretten yemek yiyenler arasında:

1 imam, 1 müezzin, 1 kâtib, 2 edviye döken, 4 kayyum (orta işlerine bakan hizmetkâr veya hastabakıcı mâkamında) 4 ibrikçi, 1 çanakçı, 1 noktacı, ve bir tabib şakirdi vardır.

XVI inci asrın ortalarında İstanbula gelen R a d i y ü d d i n G a z i adındaki seyyah Fatih imaretine misafir inmiştir.

Burada kendisinin karşılanmasını anlatır ve (İmarethaneye bakan zat yanımıza gelerek hal ve hatırımızı sorduktan sonra ihtiyaçlarımızın iyi bir şekilde temin edileceğini vaad

etti. Doğrusu herşeyleri gibi yatak ve yor-
ganları da temizdi) der (6). İşte bu kayıt *Fa-
tih misafirhane, tabhanesini* müçtemi imare-
tin ne kadar mükemmel olduğunu gösterir.
Acaba hastahane ne vakte kadar vazifesine
devam etmiştir?

Başvekâlet arşivinde *Fatih darüşşifasını*
alâkadar eden bazı vesikalar ele geçmiştir.
Fakat bir kısmının tarihi yoktur ve daha mu-
ahhar zamanlara aid vesikalara henüz muttali
olamadık. Yalnız 1240 (1824) de burasının
faal bir halde olduğunu öğreniyoruz.

Evvelâ burası *Beyazid II.* zama-
nında İstanbul'da vukua gelen şiddetli hareke-
ti arz esnasında hasara uğramış ve tamir olun-
muştur. 985 (1577) de bu *darüşşifaya* bir
hamam ilâve edilir. Bu hamamın *Fatih*
Sultan Mehmed darüşşifasında has-
talar için lüzumu olduğunu vesair selâtin da-
rüşşifalarında kâfi derecede hamam olması
misâl gösterilerek inşasını isteyen Reisületib-
ba *Hacı Musa*'dır (7). Hastahanelerin
sıhî işlerini tedvire memur reisületibba ol-
duğundan *Hacı Musa* bu hamamın inşası için
ayrıca tahsisat istemiştir. Hastahane idaresin-
de biriken fazla paradan yaptıracağını söylü-
yor. Hamamın inşası hastahane masraflarının
kısılması şartile, ve fazla israflara mahal ve-
rilmeyerek divanı himayunca karar tahtına
almıştır. Bu vesika hastahane idareleri için
emsalsiz bir nümunedir.

Mehmed IV. zamanında (1032 -
1058) *Fatih darüşşifasına Zeynelâbidin*
Reisületibba tayin olunmuştur. Kendi-
sinin ayrıca Reisületibbalığı da vardır *Şifa-
ül'fuad* isiminde tıbbî ve sıhî bir risale kale-
me almıştır. Bu risale bilâhara tabir' da edil-
miştir.

Hastahane *Evliya Çelebi*'nin ya-
şadığı zamanlarda tamamen mamurdur. 1179
(1765) de husule gelen şiddetli hareketi arz-
da cami harab olduğundan bütün müstemilâ-
tı yeniden tamir edilmiş ve *Fatih camii* de da-
ha tevsî edilerek eski halinden tamamen ayrı

bir tarzda yeniden inşa olunmuştur. *Hadika-
tülcevami* darüşşifadan bahseder.

Mahmud II. Parmakkapı yangının-
da yanan Demirciler esnafını Arasta gibi dört
duvarla mahdud (8) eski bimarhane itlâk o-
lunan bu hastahane yerleştirilmiştir. Esâ-
sen 1240 (1824) tarihine kadar hastahane fa-
aldir. Sonralar harabe haline girmiş ve her
odası bugün de gördüğümüz veçhile oraya
yerleşenlerin yedi tasarruf ve zaptına geçmiş
(9) ve tedricen yıkılarak ahşab barakalar ve
binalar yapılmıştır. Büyük harekette çok ha-
sar görmüştür. 1324 (1909) de burasının bir
kaç odası meşhud idi. Ortasındaki mescidin
1324 (1908) Çırcır harikinde kubbesi yıkıl-
mıştır. Çırcır harikinden sonra 1326 (1908)
da yol tesviyesinde ve temellerine kadar yı-
kılmış ve ankazı kaldırılmıştır. Yalnız mes-
cidin kubbe tarafından ve bir de bunun yan
duvarından ufak bir kısım kalmıştır.

Başvekâlet arşivinde şimdiye kadar *Fatih*
Darüşşifasını alâkadar eden şu mealde vesi-
kalar elde edilmiştir. Tarih sırasile buraya
dercolundu:

1 — 1016 (1607) *Sultan Mehmed Han*
Darüşşifasında on akça ile tabibi salis olan
Yakub Bey in vefatı ile boş kalan yerine
yine on akça ile tabibi hazik *Mustafa*'ya
verilmesi Hekimbaşıdan istenmiştir (buyrul-
du).

2 — 1077 (1666) *Fatih Darüşşifası* ta-
bibi evveli *Ahmed* vefti olup yerine *Sul-
tan Ahmed Darüşşifasının* tabibi evveli *Ah-
med Efendi*, yerine *Fatih Darüşşifası* tabibi
sanisi *Salih*, yerine *Galatasarayının*
tabibi evveli *Mustafa Efendi* daileri,
yerine *Ibrahim Paşa Sarayının* tabibi diğer
Mustafa, yerine *Mağnisada Hafsa Sul-
tan Darüşşifası* tabibi evveli diğer *Musta-
fa* yerine ehli ilim ve müstahak olan *Meh-
med*'in tayinine dair Seretibba *Salih*
imzasile arz.

3 — 1125 (1713) *Sultan Mehmed Da-
rüşşifası vakfı* üçüncü tabibi *Mehmed*
Efendi Haseki Sultan Darüşşifası ikinci ta-
bibliğine naklolunmuştur. Yerine *Musta-*

(6) Üniversite Tarih şubesinden *Ekrem Kâ-
mil*, *Tarih Semineri Dergisi* 1-2. 1937 Mezuniyet te-
zî. Bu seyahatnamenin arabcası *Velîyüddin Efendi*
kütüphanesinde No. 2440.

(7) *Ahmed Refik*, *Onuncu asırda İstan-
bul hayatı, Tarihi Osmanî Encümeni Külliyyatı*,
No. 6.

(8) *Mehmed ziya, İstanbul ve Boğaziçi*,
cild 1, S. 137.

(9) *Osman Nuri*, *Mecellet Umuru Be-
diye*, Cild. 4, S. 389.

f a Efendinin tayin olunması hakkında Reisületibbanın takriri vardır (Tıb 211).

4 — 1136 (1723) Tıb şakirdi vazifesine mutasarrıf M e h m e d E m i n Efendi ölmekle vazifesi Süleymaniye Tıb medresesinde muid olan A h m e d Efendiye tevcih olunmuş ve müceddeden eline rüusu verilmiştir. (Tıb 204).

5 — 1176 (1762) yevmiye iki akça vazife ile Fatih Sultan Mehmed Han Darüşşifasında şakird olan D e r v i ş M e h m e d H a l i f e ölmekle yerine İsmail Halifenin tayin edilmesi hakkında Reisületibba M e h m e d R e f i i n imzasını taşıyan arz (Tıb 150).

6 — 1210 (1795) darüşşifada cerrah olan M u s t a f a b i n A h m e d ' i n v e f a t ı üzerine vazifesinin H a f ı z M e h m e d T a y f u r b i n İ b r a h i m e tevcihine dair (Tıb 232).

7 — 1214 (1799) Darüşşifanın cerrahı evvel ve sanisi M e h m e d T a y f u r y e v m i y e 8 akça cihetini H a c ı H a l i l Efendiye kasrı yed ettiğinden tevcihine dair arz (Tıb 379).

1216 (1801) D a r ü ş ş i f a ' y a k â t i b tayinine dair arz (Tıb 433).

1218 (1803) Tabibi sanilik cihetinin hekimbaşı M u s t a f a B e h ç e t E f e n d i tensibile âhare tevcihine dair (Tıb 212)

1219 (1804) D a r ü ş ş i f a aşçı cihetinin tevcihi (Tıb 218).

1219 (1804) D a r ü ş ş i f a ' d a ş e r b e t g i l i k c i h e t i t e v c i h i (Tıb 512).

1230 (1814) D a r ü ş ş i f a ' n ı n m ü n h a l aşçı ve kayyum ve kâsekeş (kâse veren) cihetlerinin müştereken tevcihi müteveli S e l i m S a b i t imzasile (Tıb 309).

1231 (1815) *Fatih Darüşşifasında* tabibi evvel M u s t a f a b i n A h m e d f e v t o l u b y e r i h a l i k a l d ı ğ ı m d a n M e h m e d o ğ l u A h m e d Efendinin tayini hakkında Reisületibba M u s t a f a M e s ' u d imzalı takrir (Tıb 315).

1240 (1824) Darüşşifada Maniünnüküş ve yani duvarlara resim yapmağı ve yazı yazmağı meneden hademe cihetinin tevcihi hakkında müteveli tarafından (Tıb 113).

Fatih Üniversitesinde Tıb Akademisi mahiyetinde bir teşekül yapılmıştır. Şakayıkâ göre bu devir tabiblerinden Tebrizden İstan-

bula celbedilen hekim Kutbüddin ayda iyi bin akça, günde 65 akça maaş ile bu Tıb Akademisine riyaset etmiştir (10). *Fatih Üniversitesinin* en büyük müderrisinin aldığı günde 50 akçadan fazla ücret almıştır. Bu da Fatih devrinde ilmin ne derece yüksek tutulup himaye edildiğini gösterir.

Sicilli Osmanînin verdiği izahata göre hekim K u t b ü d d i n A h m e d İran vezirlerindendir. E b u S a i d G ü r g â n î erkânından olup U z u n H a s a n elinde maktûl olan (hekim Kirmanî) nin mahdumudur. Pederinin elemile Tükiye'ye hicret etmiş ve Fatihin teveccühüne ve himayesine mazhar olmuştur.

903 (1497) de vefat etmiş ve Eyüb Sultan civarına defnedilmiştir. Eskiden mevcut kârgir mektebin yerinde şimdi ahşab ve hekim Kutbüddin mektebi ilâk olunan bir bina vardır.

İstanbulun fethinden evvel en mühim hekimimiz Amasyalı S a b u n c u o ğ l u Ş e r e f e d d i n b i n A l i b i n İ l y a s d ı r . 870 (1465) de E b ü l k a s ı m ı Z e h r a v î ' n i n tasrifindeki cerrahî kısmının tasnifini ve esas klâsik bahislerini değiştirmiyerek lâkin şahsî müşahedelerini de ilâve ederek çok mühim ve telif hakkını kuvvetlendirecek kadar mühim bir eser yazarak Fatihe takdim etmiştir.

Mukaddemede: 870 (1465) yılında S u l t a n M e h m e d b i n M u r a d H a n saltanatı daim iken ben Anasya şehrinde sakinim. (Bu tavki kamisi maişetim kiletleri rüzgâr ve zamaneî dil azar elinde gırtırdı. Diledim bu miheni rüzgârdan kentüzimi halâs edem. Ol Sultanın babı merhametine yüz sürmekliğe vesile taleb ettim. Bildim ki ol fazıl kâmil melikin hazretinde ulûmdan mergub nesne yokdur. Hususa ilmi tıb kim şanımda nısfül'ilim denilmiştir. Pes bu mânadan bir kitabı cerrahiye yazdım. Bu ömrü kasir ve emeli tavil içinde bilib ve tecrübe edibilmeyakin ve aynelyakin müşahade ettiğim amâli yedden bir nice türlü acaib ve garaib işler

(10) *Hammer Tarihi*. Türkçe tercemesi, cild. 3, sahife 218, Hammerde 875 (1470) de Fatihin darüşşifa tesmiye olunan hastahane ve timarhane denilen *darülmecanin* yaptırmıştır. Kaydı da vardır. Lâkin camî ve müstemillâtı meyanına *medarisi seman, mekteb ve bimaristan* bir kayda göre 867 (1462) de inşa olunmuştur.

bu muhtasar içere derçettim. Zamanın cerrahları bu zikrolunan amali yeddin ekserisini ne görmüşler ve ne de işitmişlerdir. Bunların nicesi âmilerdir. Kütübü mukaddimine nazar edib ol kitabların ahkâmına tettebbü' edib saib ameller kesbedüb tariki müstakim üzerine varmamışlardır. Belki kendi karihalarından hatâ işler işleyib isyana mürtekeb olurlar. Bu kitabı Türkî yazdım. Türkî yazdığım şol ecelden oldu kim kavmi Rum Türkî dilini söylerler. Bu asrın cerrahları ekseriya ümmilerdir. Okuyanları dahi Türkî kitaplar okurlar. Çünkü bu kitabı mütalea ederler. Çok türlü müşkülleri hal olub her işin aslını bilib kendileri hatâdan aliller belâdan kurtulalar diyerek bu kitabın telifine sebeb Fatihe dua eder. Bu mukaddime İstanbul fethinden sonra bizde ilmi cereyanların umumîliğine bir misaldir.

Kitab üç bab üzere birçok fasıllarda aslını bozmıyarak yazar. Lâkin âletlerin en mühim kısmını aslına benzemiyecek adar zamanın ihtiyaçları dahilinde değiştirir. Yeni âletlerin resimlerini kor ve bir de aslında ve şimdiye kadar hiç bir yerden görmiyerek çizdiği hekimlerin hastalarına ameliyat vaziyetlerini gösterir resimlerle de süsler. Bunlar tamamen orijinaldır, ve eserin kıymetini arttırmaktadır; bunlar o kadar mühimdir ki ve şahsî müşahedelerine ve daha verdiği birçok müfid izahatının aslında olmamasını nazarı itibara alarak bunu XV inci asrın en mühim ve türkçe bir telif eseri addetmek hatâ değildir.

Bu eserin müellif hattile olan, iptidâî olmakla beraber XV inci asırda Anadolu'da resim hayatının mükemmel birer nümunesi olan minyatürlerle süslü bir nüshası İstanbul'da *Emiri Kütüphanesi müzesinde* 79 No. da kayırlıdır. Halen müellifin elinden çıkma bir nüsha olması ve çok nadide bulunması dolayısıyla tarih sergisinde teşhir olunmaktadır. Natamam ve sonradan istinsah edilen bir nüshası da Generâl Dr. Besim Ömer kütüphanesindedir. Bir nüshası da Paris'de Millî kütüphane yazma eserleri meyanındadır. Bu da müellif hattiyedir. Resimlerinde farklar barizdir. Bu resimlerin hepsi Prof. Abdullah Adnan'ın değerli nezaretile tamamen istinsah ettirilmiş ve *Tıb Tarihi Enstitüsüne* gönderilmiştir. Yakında bu resimler *Enstitü* tarafından neşrolunacaktır. Elimizde

buradaki nüshanın bazı noksanlarını tamamlayacak pekçok mühim resimler meydana çıkmış olacaktır.

Sabuncu oğlu eserini 63 yaşında yazmıştır. Kendisi tababete 17 yaşında sülûk etmiştir. 14 sene mütemadiyen Amasyada İlhanîler zamanında 705 (1305) de yapılan Anber bin Abdullah hastahanesinde hekimlik etmiştir. Hattâ eserine de Kitabül'cerrahiye-tül'ilhaniye ismini vermiştir. Yukarıdaki eseri rağbet bulunca 873 (1468) de 65 yaşında iken Cümhuri etibbadan bazıların tecrübe ettiği tertibleri cemedip muhtasar bir risale yazmalarını rica etmişlerdir. Bunu 17 babda yazmış ve *Mücerrebname* ismini vermiştir. Yine bir telifidir. Gerek *Cerrahname* ve gerek bu gayet sade ve güzel bir türkçe ile yazılmıştır. Güzel yazılı bir nüshası *Ayasofya kütüphanesinde* 3729 numaradadır.

Hamidiye kütüphanesinde de, bir nüshası vardır. Sonra 858 (1454) de Amasyada Fatih'in oğlu Beyazıt II. genç bir şehzade iken (ehli tıbdan bir nice yarenler (Şerefeddinden) bir türkçe akrabadin yazmasını iltimas etmişlerdir. Zamanın Calinas ve Bukratı makamında Şeyh Mehmed bin Ahmed Mutatabbibi Mardinî (Şehzadenin tabibidir) Ve tensibile bu eseri Şerefeddin yazmıştır. Bu vesile ile birçok Akrabadin eserlerini tetkik etmiş. Lâkin Harzemşahiye ihtiyar etmiştir. Aslı 31 bab iken 2 bab da kendisi ilâve etmiştir. Ve bu eserin terceme olduğunu başda yazar. Son ilâve olan 33 üncü babda istilâhları toplamıştır. Bunlar çok mühimdir. Birer nüshası *Ahmedi Salis ve Kılınç Ali Paşa kütüphanesinde* 2124 numaradadır Kitabül'cerrahiyesinin sonunda eserde ismi geçen bazı istilâhların da izahlarını yapar.

Şerefeddin'in hocası Bühraneddin Ahmed'dir. Kendi silsilesinden hekim olanlar da vardır. Hocasının hocası da Harzemli Lokman'dır. Sabuncu oğlu'nun nerede medfut olduğunu maalesef bilmiyoruz.

Ak Şemseddin de Fatih devrinde tababet noktasından da şöhret bulmuş bir şahsiyettir. Kendisi maddî ve ruhî halk tababetinin o asırda en büyük ve mütekâmil bir simasıdır. Tıbda hakikaten mahareti olduğu teracümü ehval kitaplarında yazılıdır ve

hattâ Nebatat kendisine ben filan derde devayım diye lisanı halile söylemiş diye rivayet ederek Lokman ve İ b n i S i n a ' ya da atfolunan bu meziyeti bu zata da atfederler. İstanbul fethinde muhasırların maneviyatını çok takviye etmiştir. İstanbul fethinden sonra Göynük'e çekilmiş ve orada hastaları iyi etmekle meşgul olmuş 364 de vefat ederek oraya defnolunmuştur. Yazmış olduğu *Risale-i Tıbbiye*'de bugün ehemmiyetle karşılanması icab eden şayanı dikkat fikirler vardır. Hastaların maneviyatını yükselterek tedavide muvaffak olduğunu gösterir misaller az değildir. Bugünkü tedavide bu telkin ile iyi neticeler daima elde edilmektedir.

Tarihi tetkilerle bize bu devirdeki hekimleri ve çalışmalarını aydınlatacak çok mühim vesikaların bulunacağı muhakkaktır. Yoksa bu büyük devrin şahsiyeti ilmiyesi yalnız isim ve eserlerini bildiğimiz müayyen şahsiyetlere aîd değildir. Şüphesiz ki bu arada henüz bulamadığımız bazı vesikalar olacaktır. İleride bu bahsin daha çok işlenebileceğini ümid etmek isteriz.

Fatih devrinde ülema defterinin son yedi ismi meyanında tabiblere tesadüf olunur. Bunlardan K u t b u d d i n ve altıncı zade İbni Z e h e b î (ve Kuyumcu zade de denir) marufdur. *Hamid I. kütüphanesinde* (Numara 1027 şerhi mucizil'kanunun boş sahifesinde nadire namı altında şu müşahede vardır : Asrı Fatih Sultan Mehmed'de Altıncı zade namı ile bir zahid tabibe bir şahıs gelmiş ki bevâl yolunda bir lahmi zayid (peyda) etmiş, etiba ilâcında âciz olmuşlar, harifi mezbur İbni Zehebî A l t u n î z a d e ' ye haber verdikde tebessüm edib ressasdan bir iğne düzmüş, ucu içine gittikçe tedricle yoğunca edib tariki bevle bab bab idhal et seni incitmedikçe, içerisine ilet diye tenbih eder ve yılmadek ol mahalli iğneden hali ko, eğer tekrar biter ise yine idhal eyle deyu ısmarlar. Herif bunu etmekle bilküllîye marazdan halâs olmuşdur. Diğer biri de Yahudilikden müslüman olan hekim Yakubdur. Yine *Şerhi mucizil'kanunun* bir boş sahifesinde tıbbî muvaffakiyetlerine dair bazı müşahedeleri mezkûrdur. Fakat bunların ilmi kıymeti yoktur. Naklolarak yazıldığı için esas maksad kaybolmuştur. *Fatih Darüşşifasında* dikkate şayan şahsiyetler icrayı tababet ettikleri gibi yalnız yeniden

isimlerini bildiğimiz birçok hekimler de çalışmışlardır. Bunların içinde hiç bir gayri müslim hekimin ismine tesadüf olunmamıştır. Esasen vakıf müesseselerindeki kadrolarda buna itina olunmuştur.

Fatih Darüşşifasının sıhhi umuruna bakan Reisül'tibba (hekimbaşı) dır. Bütün tayinleri, tebdilleri ve icab ederse azilleri onun inhasile yapılmıştır. O da merbut olduğu makamdan bunu arzlarla istemiştir. Vakfiyede hekimler 20 akça alıyor. 1016 (1607) de bir üçüncü hekimlik buluyoruz. Tahsisatı günde on akçadır. Hastahanelerimiz arasında silsile-i merâtibe ehemmiyet verilmiştir. *Fatih Darüşşifası* da bu silsileye dahil baş hastahanelerimizdendir. Başvekâlet arşivinden çıkan vesikalardan öğreniyoruz ki Fatih Darüşşifasının 1125 (1713) de mevcut üçüncü tabibi terfi etmekle *Fatih Darüşşifasına* ikinci değil, ancak Haseki Darüşşifasına ikinci hekim olabiliyor. 1077 (1666) tarihli vesikadan *Fatih Darüşşifası* birinci hekimliğine *Sultanahmed Darüşşifası* tabibi evveli geçmiştir. *Fatih Darüşşifası* ikinci hekimi birinci hekim olamamıştır. Buna mukabil yine aynı tarihte *Fatih Darüşşifası* ikinci hekimi *Sultanahmed Darüşşifasına* başhekim olmuştur. İlmi dereceye göre terfi eskiden çok ehemmiyet verildiğinden bu silsile bozulmamakla beraber bazı çok muktedir hekimlerin belki bu tertib haricinde ehliyetlerine mebni diğer mühim yerlere geçirildikleri kabul olunabilir. Meselâ 1230 (1815) tarihli vesika buna misaldir. 1136 (1723) de *Fatih Darüşşifasında* tıb sakirdi mevcut esas imaretten yemek yiyenler kadrosunda da bunu buluyoruz. Fakat maaş alanlar meyanında değildir. Maas alanlar kadrosunda yazılır değil. Belki fahriyen çalışıyor. Fakat imaretten yemek yiyor. İşte bu tarihte tıb sakirdi yerine Süleymaniye medresesinde muid olan getirilmiştir. O halde Süleymaniye tıb medresesindeki muid oraya terfian gitmiştir. Bu kayıtlar *Fatih Darüşşifasının* Süleymaniye tıb mektebinin Süleymaniyede bir tatbikat hastahanesi olmasıyla beraber yine hekim yetiştiren bir müessese olduğunu gösteriyor. Sonra aynı vazifeye hariçten de tayin olan vardır. Bu seretibbanın inhasına tâbidir.

Cerrahlar bir sıra takib etmemiştir. Ha-

riğden bu darüşşifaya lüzumu üzerine cerrah alınmıştır.

1240 (1824) tarihine aid vesika ile hastahanenin bu tarihe kadar payidar olduğu ve hattâ esas kadroda mevcut 2 akça gündelik alan maniünnükuş adamın da vazifesine devam ettiğini öğreniyoruz. Bu tarihten sonra hastahanenin tıbbî kadrosunu gösterir bir vesikaya daha henüz muttali olamadık.

Bu mühim kayıtlarla hastahane kadrosunu ve hekimlerini ve hastahanenin XIX uncu asırlar ortasına kadar faaliyete devam ettiklerini öğreniyoruz.

Fatih devrinde yazılan tıbbî eserler :

Bu bahis çok şümullüdür ve mevzuu vakıf tıb kitapları noktasından çok alâkadar eder.

İstanbul Kütüphanelerini süsleyen birçok kitablara tesadüf ediyoruz ki bunların mühim bir kısmını *Topkapı Sarayı hazinesinden Ayasofya, Nuruosmaniye, Fatih ve Hamid I. kütüphaneleri* gibi kütüphanelere dağılmıştır ve sureti mahsusada Fatih'in İstanbulu fethinden sonra yazdırılmış ve tezhib ettirmiştir. Bu kitaplar mühim bir yekûn tutar. *Topkapı Sarayı, Ahmedi Salis ve Hazine kütüphanesinde* bu kabil eserlere çok tesadüf edilmiş ve Ayasofya kütüphanesinde bilhassa tıbbî eserlerle beraber fotoğrafları alınmıştır. Diğer kütüphanelerdeki aramalar henüz nihayete ermemiştir. *Tıb Tarihi Enstitüsü'nün* bu hususta hazırladığı zengin malzemeyi tahlil edecek olursak Fatih'in İstanbulu fethinden sonra imar hareketleriyle beraber birçok ilmi müesseseler ve hastahane yapıldığını ve zengin kadrolarla hekimlerden istifade edildiğini buluyoruz. Bu meyanda tıbbî eserlerin terceme ve istisnalarla çok ehemmiyet verilmiştir.

İstanbulun fethinden sonra yazma tıbbî klâsiklerin celbine ve bunların nadide nüshalarının teksirine ve mükemmel bir surette Fatih hazinesi için tezhib ve teclidine ehemmiyet verilmiştir. Şu muhakkak ki bunlar hep âlimlerin ve hekimlerin ilmi ihtiyaçlarına bir cevap olarak sırf onların arzu ve işaretlerine göre hazırlanmış ve istifadelerine âmade bir halde Fatih'in hazinesine konmuştur.

Bu eserler metinleri itibarile Tıb Tarihimizi çok alâkadar eden mevzulardır. Çoğu

arabca ve farsçadır. Türkçelerine de arada tesadüf olunur. Tetkiyatımız tamamlandığı cihetle bunların şimdilik tam bir listesini veremiyoruz. Yalnız bazılarının isimlerini tezhibleri tavsif meyanında zikr ile iktifa edeceğiz (11).

(11) Şimdi burada bu eserlerin tezhibi noktasından ufak bir mütalâa yürütmek emelindeyiz. O da sudur:

İstanbulun fethi tarihinde bildiğimiz veçhile bütün dünya medeniyetinde olduğu gibi Türk medeniyetinin yeni esaslarla bezenmiş devrini açmıştır. Bu devir tamamen yenidir ve yeniliklerin mebadi-leriyle doludur. Avrupada başlayan Rönesans da bizde sonra müessir olmağa başlamıştır İstanbul fethinden evvel Anadolu, Mısır, Suriye, Irak, Türk ırkile dolu İranda, Orta Asyada tezhiblerin ve kıtab cildlerinin ve yazıların mahiyetini biliyoruz. Bunların muhtelif şekillerini gösteren vesikalar İstanbul kütüphanelerinde az değildir. Hakikaten Türk harsına kıymet verdiren sanat eserleridir. Fakat İstanbulun zaptından evvel tıpkı Selçuk mimarisinden sonra ayrı bir vasıfda kurulan Osmanlı mimarisi gibi tezhibde de mühim bir inkılâb yapılmış görüyoruz. Bunların Anadolu'nun her kucağından birçok âlim ve sanatkarların toplandığı ve yeni süslenmeğe başlayan İstanbulda yapıldığına bizce bir kanaat hâsıl olmuştur. İnce tezhib sanatının bu devri lâykile tenvir etmemesile beraber bunların İstanbulda yapıldıklarına aid delâil çoktur. Çünkü aynı senelerde İstanbuldan haric memleketlerde yapılan tezhiblere benzemekde ve sanat noktasından birçok hususiyetleri ihtiva etmektedir.

Bir defa buraya koyduğumuz nümunelerde görüleceği veçhile tezhibin esas nakışlarında bir yenilik nazara çıkmaktadır. Bunlar klâsik çizgiler ve şekillerin daha cazib esasından uzaklaşmayan uslublandırılmış ve basitleştirilmiş örnekleridir. Gerek temellük kitabeleri ortasında ve gerekse levhalarda çok mükemmel örneklerle teşadüf ediyoruz.

Bu örneklerdeki nakışlar Anadolu'da yapılan nakışlara çok benzer ve çok çeşitlidir. Bilhassa muayyen renkle çok mütenevvi ve sade bir tarzda kullanılmıştır. Şark resim tarihini alâkadar eden eserlerde İstanbulda fethiden sonra yapılan tezhibler Bizans mozayıkları renklerinden çok müteessir olmuşdur ve Bizans mozayiklerini tezhibde de tatbik kalmışlardır derler. Bunun ne kadar yanlış düşünlüğüne delil çoktur. Daha İstanbulun fethinden evvel Anadolu'daki şehirlerde ve Türklerin ikinci payitahtı Edirne'de yapılan sanat eserlerindeki renk tenevvüünde Bizans tesirini kabul etmek haksızlıktır. Selçukluların türlü renklerle bezenmiş eserleri buna misâldir. Bu o devir eserlerini tanıma-makdan mütevellîdir, ve bunu sırf Türk müzehhibleri yapmışlardır. 840 (1436) da A k s a r a y l ı A h m e d b i n H a c ı M a h m u d adında bir müzehhib ve hattat tıbdan *Tervihül'ervah* namında manzum bir eser yazan— *Ahmedi divanı* M u r a d I I (M u r a d B i n Ç e l e b i M e h m e d) namına yazmış ve mükemmel bir

Fatih kütüphanesinin bu tezhiblerinden ve bir nebze bahsettiğimiz eserlerinden mülhem olarak ne kadar mühim olduğunu öğreniyoruz. Fatih Sultan Mehmedin ayrıca medresei Semaniye vakfeylediği kitaplar pek çoktur. Bunların Molla Fenarioğlu Şah Çelebi'nin müfettişliği zamanında yapılan esacii küütp defterinde (12) şu tıbbî kitapları da buluyoruz. Bu meyanda yalnız medarise aid olan kitaplar ve kitablarm yazı ve kâğıd evsafı ve eb'adı ve kaç varak olduğu da musarrahdır.

surette tezhib etmiştir. İşte bu eserin tezhib tarzı daha evvel Anadolu'da başlayan yeni tezhib üslubunun İstanbul fethinden sonra İstanbul'da revaç bulduğunu ve tekemmüle uğradığını bize gösterir. Bu üslub sonraları harîden davet edilen sanatkarlar tarafından değiştirilir. Bu yerli üslub Anadolu Türkünün en mütakâmlı tezhib üslubuna bir misâldir. Bazı nümunelerini koyduğumuz tezhiblerin hususiyeti budur:

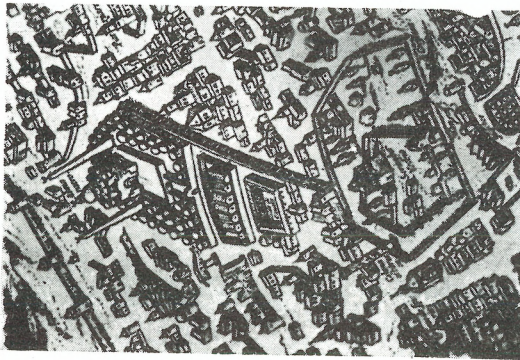
Anadoluda hususî ve yeni üslubla inkişafa başlayan Türk tezhibinin yeni nümuneleridir ve bunlar bir mekteb mahsulüdür. Sanatkarlarının isimlerini eserlerinde bulamıyoruz. Aynı üslub bu mektebe mensub sanatkarlar tarafından muhaafza olunmuş, lâkin tenevvüe çok dikkat edilmiştir. Muayyen renk tenevvüleri de çok mühimdir. Üslub basit olmakla beraber çok sayan dikkat hususiyetleri ihtiva eder. Tezhibin en klâsik üsullerinden en sade tarzlarına kadar vardır ve çeşitleri birbirine benzemiyecek kadar çoktur. Bu da bize o devirde sanatkarların büyük bir himayeye mazhar olarak ve teşvik görerek çalışdıklarını gösterir.

(12) Topkapı Sarayı Arşivi, numara 9559.

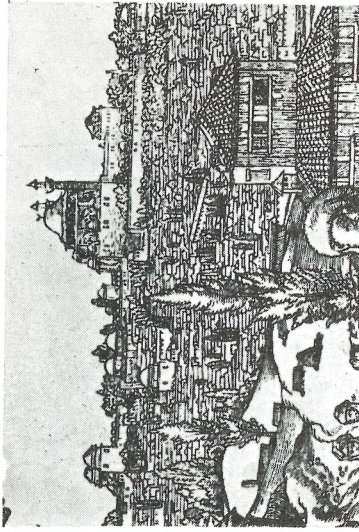
Mezkûr fihristten çıkarttığımız kitaplar:

- کلیات القانون فی الطب
- کتاب کلیات القانون ایضاً فی الطب تمام و
- کتاب فصول ابقراط ایضاً فی الطب
- کتاب شرح الموجز فی الطب لنفیس الدین القرشی
- کتاب شرح الموجز ایضاً فی الطب
- کتاب شرح الموجز فی الطب لجمال الدین الاقسرائی تمام بخط مؤلفه
- کتاب شرح الموجز فی الطب
- کتاب مجموع فیہ کتاب الاسباب والعلامات
- لتجیب الدین سمرقندی و کتاب ترکیب اصول الادویه و کتاب اقربادین علی ترتیب العلل
- کتاب شرح العلامات و الاسباب فی الطب لنفیس الدین القرشی
- کتاب شرح ایالاتی فی الطب
- کتاب فی الطب فی العلم والعمل
- کتاب شرح کلیات القانون فی الطب

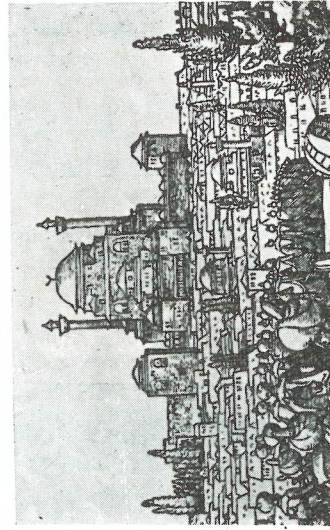
Görülüyor ki Türk Tıp Tarihi noktasından İstanbulun fethinden sonraki devre çok mühimdir. On beşinci asır tababeti Türklerde mühim ve zengin bir devreyi doldurur. Gerek tıbbî müesseseler ve gerek buraarda çalışan ve yetişen hekimler telif ve terceme olunmuş ve yeniden istinsah edilmiş tıbbî eserler noktasından bu zamanın bizde büyük ehemmiyeti vardır. Hakikaten üzerinde daha bir müddet durulacak çok değerli bir mevzu karşısındayız.

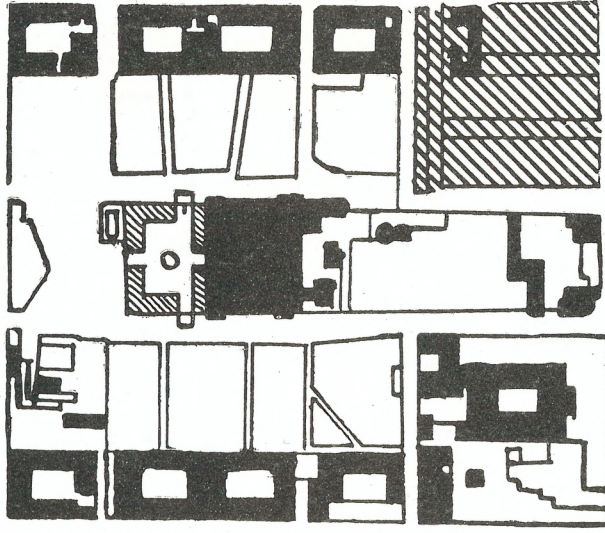
1 — Fatih Külliye Üniversitesinin ve sarayın XVI ncı asırda görünüşü (XVI ncı asırda yapılmış ayrı bir plana göre).

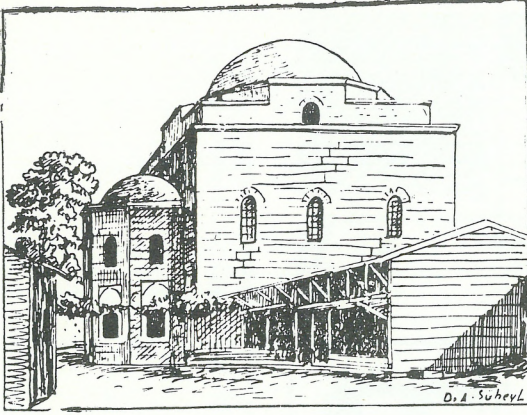
2 — Fatih Camii ve Darüşşifasının yandan görünüşü.

3 — Fatih Camii ve Darüşşifasının önden görünüşü (The Turksin MDXXXIII eserinden)

4 — Fatih Üniversitesinin umumî plânı (Darüşşifa plânı çizgi ile gösterilmiştir).

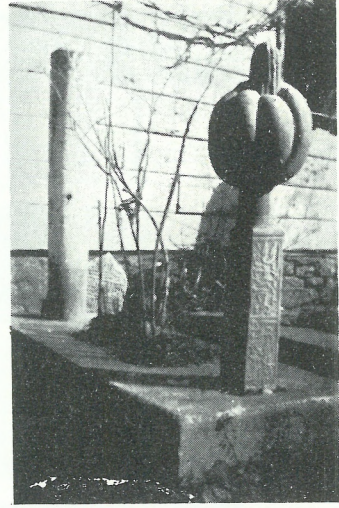
5 — Fatih Darüşşifasındaki mescit (Paspadı).

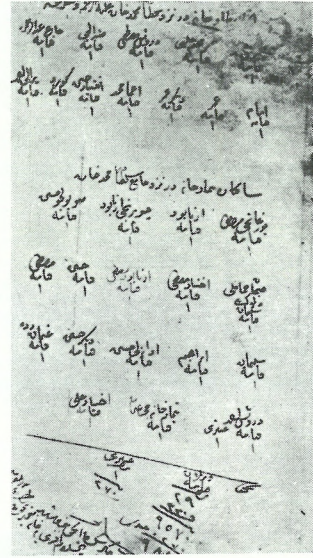
7 — Fatih imareti müstemilâtından
Tabhane'nin hali hazırı

9 — Sabuncuoğlu Hekim Şere-
feddin'in Mücerrebname'sinin
baş sahifesi (Ayasofya Kütüp-
hanesi, Numara 3729).

6 — Hekim Kutbeddin Eyüb
Sultan civarında mezar taşı-
nın önden görünüşü.

10 — Fatih Darüşşifasına
ait tarihi tesbit olunmı-
yan bir vesika (Başve-
kâlet Arşivi, belediye
dosyası, numara 4835).

دُرنگ یاروسیر یاند بُو دَاغِبْ دَاغْلُوسِی سِجِی کَرک دُر
 آتَا قَلَان سِجِی کَرک دُر دَاغْلُوسِی سِجِی کَرک دُر

صُورَه طَیْب وَ شَکَلَات وَ صُورَه عَلِیل بُو شَکَر دُر

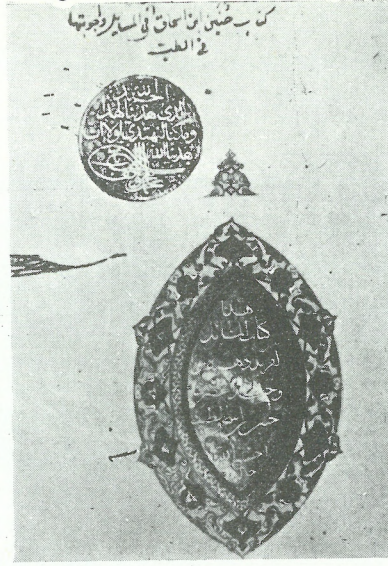
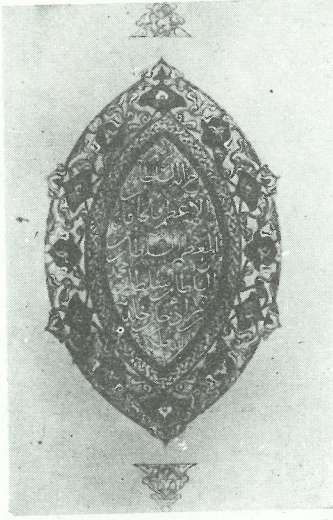
لَا اَوَّلَکِ بَا اَبَکِ

یَدِ بَیْ

اَسْکِی سَنَکَه دَر نَیْمَنگ دَاغْلُوسِی سِجِی کَرک دُر
 یَلَدِ کِل اِی طَالِب کَر فِجَان کُو دَر سِن کِه سَنَکَه مَر مَر اَوَل دِی بَیْ اَسْکِی
 سَنَکَه بَا یَنَد کَلَر دَوَالِی اَنَد کَرَن صَبَر عَلِیل عِلَدَن خَلَا

8 — Amasyalı Hekim Sabuncuoğlu Şerefeddin'in hattı destile Cerrahiyei İlhaniye eserinde (Bab. 1, Fasil. 6) Falcı Veçhi'nin Key ile tedavisini gösterir resim (Amasyada yapılan bu resim Anadolu resim sanatının güzel bir nümunesidir.

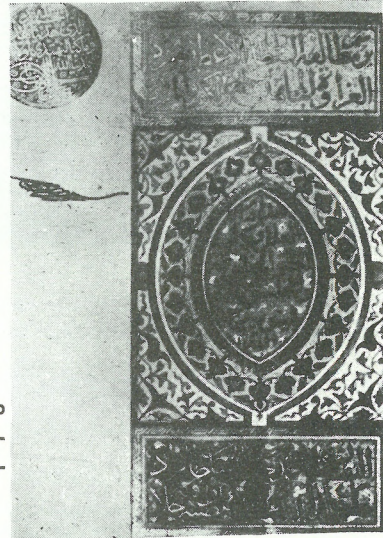
Emiri Kütüphanesi Müzesi, Numara 79).

12 — İstanbulun fethinden sonra yapılan müzehhep tıbbî eserlere dair misaller: Huneyn bin İshak'ın Kitabülmesail ve Ecvibetiha fittib eserinin Fatih Kütüphanesi için yazıldığını gösterir tezhipli iki baş sahife (Ahmedi Salis Kütüphanesi, Numara 1996).

11 — 840 (1436) da Aksaraylı müzehhip ve hattat Ahmet tarafından Murad II. namına yazılmış ve tezhip edilmiş Ahmedi Divanı'nın temellük kitabesi. İstanbul fethinden evvel Anadolu'da başlayan bu yeni Osmanlı tezhibi üslubu büyük inkişafa mazhar olmuştur (Hamid I. Kütüphanesi, numara 1082).

13 — Fatih namına yazdırılıp tezhip ettirilmiş Kitabülilel li Belimas nüshası (Ahmedi Salis Kütüphanesi, Numara 2082).